

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ХОЛДИНГУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

М. Г. ЛАЗАРЕВА, кандидат економічних наук
(ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»)

***Анотація.** Проведено аналіз сучасних підходів до визначення сутності стійкості організованих систем. Запропоновано поняття стійкості економічних систем на основі загальної теорії систем і сучасних концепцій економічної рівноваги. Обґрунтовані теоретичні засади формування динамічної стійкості холдингу як соціально-економічної системи.*

***Ключові слова:** стійкість, соціально-економічна система, холдинг, рівноважний стан, об-
ласть стабільності.*

Світова економічна криза 2008 р. продемонструвала низьку гнучкість і практичну відсутність адаптаційних можливостей подолання труднощів, що виникли як у країн загалом, так і практично у більшості фірм, в першу чергу – холдингових компаній. У сучасній глобальній економіці чільне місце посідають великі інтегровані об'єднання підприємств – холдинги, які не тільки створюють валову додану вартість країни, а й відіграють важливу роль у її позиціонуванні на міжнародному ринку. Крім того, вони впливають не тільки на світову конкурентоспроможність країни, але й на її економічну безпеку та структурну стійкість. У глобальному аспекті холдинги, що є активними учасниками світових ринків, істотно впливають на рух товарно-грошової маси у країні. На сьогодні в Україні діяльність 11 великих приватних бізнес-груп і 7 державних корпорацій, що функціонують у провідних галузях економіки, створює основну частину доданої вартості та ВВП. За попередніми оцінками, їх частка у формуванні ВВП становить від 60 до 75 %. Незважаючи на великий вплив холдингів на соціально-економічні процеси у країні, можливості держави щодо підтримки великих учасників ринку в кризових ситуаціях є вкрай обмеженими. Тому дослідження особливостей діяльності холдингів і моделей їх поведінки на глобальному ринку, як суб'єктів економічних відносин, набуває особливої актуальності.

Поява на ринку країни великих міжнародних компаній найчастіше означає для національних учасників наявність потужних конкурентів, які мають ресурси для реалізації обраної для певного ринку конкурентної стратегії. Результатом конкурентної боротьби може бути зменшення кількості національних суб'єктів, насамперед за рахунок централізації капіталу, зростання продуктивності праці, скорочення зайнятості. У середньостроковій перспективі це означає зменшення платоспроможного сукупного попиту та посилення конкуренції між рештою суб'єктів ринку. Проте гіпотетично, конкурентна боротьба не може призвести до формування супермонополії, оскільки внутріфірмові транзакційні витрати почнуть зростати вкрай швидко: у певний момент часу монополія сягає меж «природного» зростання. У довгостроковій перспективі можна очікувати збільшення кількості фірм і зростання чисельності зайнятих у тих галузях, де вони раніше скорочувалися. Одним із гострих питань сьогодення є вплив діяльності міжнародних корпорацій на уряд країн, що є загальновизнаним фактом. У цих умовах вкрай необхідно, щоб національні холдингові компанії були стійкими. Тому економічна стійкість холдингів є не тільки важливою умовою їх функціонування задля ефективної адаптації до нових викликів і сталого розвитку, а й для забезпечення національної незалежності країни.

Стійкість системи, як багатоаспектне явище, досліджувалося багатьма вченими різних галузей науки: природничих, соціальних, суспільних, технічних. Великий внесок у визначення та розвиток цього поняття зробили математики В. І. Арнольд [1], Є. О. Барбашин [3], І. Г. Малкін [15]. Значна кількість прикладних аспектів стійкості знайшла впровадження в технічних системах. Загальновідомими є праці М. Д. Моїсеєва з питань визначення орбітальної стійкості [18]. В. О. Математик Острейковський розглядав стійкість в теорії катастроф [26]. М. М. Моїсеев досліджував стійкість у комп'ютерних моделях біосфери [19].

Стійкість соціально-економічних систем є також предметом розгляду гуманітарних наук: філософії, соціології, психології. Загальне уявлення про сутність стійкості сформулювали такі науковці: О. Ляпунов [14], К. Бертеланфі [4], М. Месарович та Я. Такахага [16], Д. Джозеф [9], Ж. Йосс [12], О. Воін [6], М. Сетров [23], Ю. Урманцев [28], В. Артюхов [2]. Питання визначення рівноваги та стійкості економічних систем розглядалися у межах економічної математики такими вченими, як О. Орлов [25], М. Морішима [20], І. Прангішвілі [27].

Наразі різні аспекти стійкості соціально-економічних систем досліджують багато українських і зарубіжних науковців, серед яких О. В. Міхальов [17], М. В. Самосудов [21], І. Б. Гурков [7], О. Г. Даніш [8], Ю. А. Дорошенко та О. О. Самогаєв [10], М. М. Колодізев і К. М. Нужний [13], Н. В. Шандова [30], В. О. Василенко [5].

Сучасні концепції економічної рівноваги ґрунтуються на визначенні стійкості як здатності системи зберігати свою якість в умовах мінливого зовнішнього середовища та внутрішніх трансформацій. Водночас рівноважний стан, до якого зводиться поняття стійкості у неокласичній економічній теорії, не може бути характеристикою сучасних динамічних економічних систем, на відміну від ідеалізації об'єктивної реальності представниками неокласицизму.

Наявність різних підходів до визначення сутності стійкості підтверджує багатоаспек-

тність і складність цього поняття, а також існування різноманіття видів стійкості. Тому вкрай складною є розробка загальноприйнятого універсального визначення стійкості, як однієї із властивостей соціально-економічної системи. Це зумовлює необхідність подальших досліджень сутності стійкості соціально-економічної системи та практичних шляхів її забезпечення відповідно до конкретних умов функціонування та цілей підприємства у певний час. Важливим питанням з теоретичного та практичного погляду є обґрунтування факторів, що визначають сталий стан соціально-економічної системи у разі виникнення внутрішніх і зовнішніх збуджень, необхідно також розробити механізм управління стійким станом підприємств, як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі.

Метою статті є аналіз сучасних підходів і визначення сутності стійкості економічної системи на засадах загальної теорії систем (ЗТС) і сучасних концепцій економічної рівноваги. Водночас доцільно використати системний підхід до розгляду цього поняття, дослідження історичного аспекту еволюції поглядів до поняття стійкості та його взаємозв'язок із науковими підходами та прикладними аспектами інших наук.

Розглядаючи стійкість стосовно технічних динамічних систем, Дж. К. Максвелл, Е. Дж. Раус і О. М. Ляпунов заклали основи визначення поняття стійкості. Згідно з теорією О. М. Ляпунова, система знаходиться у стані рівноваги, що на площині x , у характеризується точкою O з координатами x_0 ; y_0 (рис. 1).

Під впливом дії зовнішнього імпульсу, що змінює початковий стан, система прийде у так званий збурений рух. За таких умов, згідно з визначенням О. М. Ляпунова, стан рівноваги x_0 , y_0 вважається стійким, якщо для будь-якої області ε , що оточує точку з координатами x_0 ; y_0 , існує така область початкових відхилень $\delta(\varepsilon)$, де збурюючий рух, що почався з області δ , не досягне меж області ε . Якщо будь-яке збудження досягає меж області ε , то стан рівноваги буде нестійким. Умови стійкості вимагають, щоб рух, що почався всередині δ , не досягнув області ε , за межами якої система втрачає рівноважний стан [24, с. 123–125].

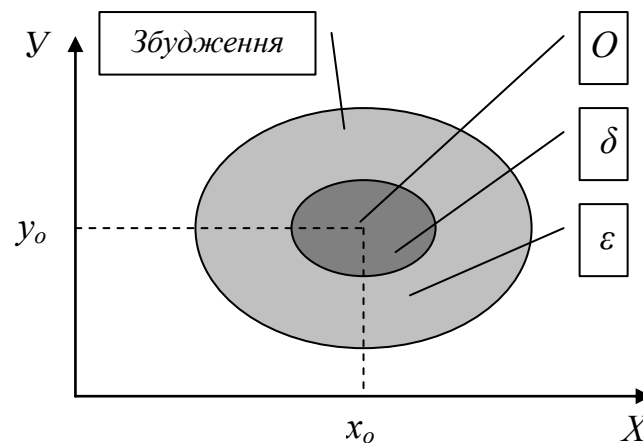

Рис. 1. Графічна інтерпретація стійкості за теорією О. М. Ляпунова

Функціонування соціальних систем потребує дослідження їх особливостей і адаптації існуючих понять стійкості із врахуванням соціальних явищ і процесів, що перебувають у відносинах і зв'язках між собою та створюють цілісний соціальний об'єкт. Спробу сформулювати універсальне визначення стійкості здійснив В. В. Артюхов, яке він розглядав як властивість системи збігатися за ознаками до та після змін, викликаних дією факторів [2, с. 97].

Згідно із загальною теорією систем, стійкість системи являє собою здатність зберігати динамічну рівновагу з середовищем, а саме здатність системи до зміни й адаптації при наявності зовнішнього впливу [27, с. 68]. Один із технічних підходів до визначення стійкості в системах автоматичного регулювання наголошує на властивості системи щодо її повернення до вихідного стану після припинення дії збурюючих сил. Нестійка система на відміну від стійкої віддаляється від стану рівноваги так, що відхилення від цього стану безперервно зростає з часом [24, с. 47]. Численні підходи науковців до визначення сутності стійкості ґрунтуються на використанні властивості системи до збереження певних параметрів. Так, О. В. Міхальов визначає поняття стійкості як «здатність системи зберігати деякі її властивості по відношенню до збурення або невизначеності деяких параметрів самої системи або зовнішнього середовища» [17, с. 16]. За визначенням О. Г. Даніш, «стійкість являє со-

бою такий стан динамічної рівноваги в часі, при якому вплив зовнішнього середовища або системи вищого рівня поглинається механізмом саморегуляції самої системи, і, в кінцевому підсумку, дозволяє зберігати суттєві якісні характеристики системи в заданих межах» [8, с. 92].

Розглядаючи умови стійкості корпоративної системи, М. В. Самосудов розглядає стійкість підприємства як «її здатність протягом певного часу зберігати показники діяльності у припустимих межах навіть у разі, якщо зовнішні умови не дозволяють поточній діяльності бути економічно ефективною. При цьому стійкість це не стабільність, як відсутність глибоких змін, а ефективність і надійність роботи компанії як системне явище» [22, с. 47]. Особливістю наведеного визначення є розгляд поняття, як системної стійкості, що включає також ефективність роботи системи-фірми і відображає усі ризики, пов'язані з її функціонуванням. Автор обґрунтував дві основні характеристики системи: її ефективність та стійкість, як здатність системи зберігати можливість реалізації цільової функції навіть у разі зміни умов її функціонування [22, с. 12].

При визначенні поняття стійкості для самоорганізованих (синергетичних) систем, окремим проявом яких є соціально-економічні системи, пропонують як основні досліджувані характеристики використовувати цільову функцію і зворотні зв'язки. На підставі узагальнення існуючих визначень поняття стій-

кості пропонується розглядати стійкість соціально-економічних систем як властивість системи-фірми, що характеризує її здатність реалізувати цільову функцію при збереженні параметрів у заданому діапазоні стабільності при зовнішніх і внутрішніх збудженнях, викликаних дією певних факторів, завдяки управлінським компенсаторним діям. Управлінськими діями слід вважати створення набору відповідних адаптаційних механізмів, що дозволяють зберігати базові параметри системи в певній області стабільності.

Стійкість соціально-економічної системи є однією із суттєвіших характеристик її стану. У разі виникнення зовнішнього збудження система знаходиться в певній області стабільності та визначається таким вектором розвитку у часі, який дозволяє системі досягати цільової функції без її істотних змін, якщо система є економічно стійкою. Водночас організація системи має бути оптимізованою, тобто при будь-якому суттєвому зовнішньому збудженні система має володіти високим рівнем адаптивності, який дозволить їй здійснювати еволюційний розвиток.

Соціально-економічна система повинна мати також здатність до самоорганізації, що полягає у наявності гнучкості та мінімального часу реакції на зовнішні збудження. Гнучкість слід розуміти як наявність алгоритмів вибору варіантів прийняття управлінських рішень залежно від сили впливу збудження на систему. Час реакції системи має бути менш тривалим або дорівнювати частоті зовнішніх збуджень. Соціально-економічна система, як і будь-які системи живих організмів, має складні механізми зворотних зв'язків, які відіграють роль нових принципів відбору, що зменшують кількість варіантів поведінки системи в межах єдиного синергетичного процесу. Важливою властивістю стійкості соціально-економічної системи є наявність інтелектуального корпоративного мислення, що має забезпечувати жорсткі умови відбору елементів системи як необхідна умова будь-якого еволюційного розвитку. У разі невеличких зовнішніх і внутрішніх збуджень основні параметри соціально-економічної системи відновлюються до трендових, за наявності значних збуджень

система переходить до нового стану стійкості. Трендові параметри як параметри певної тенденції системи визначають вектор розвитку системи для досягнення цільової функції.

Однією зі складних соціально-економічних систем є холдинг, що належить до відкритих систем, які живуть у постійній взаємодії із зовнішнім середовищем, яке завжди несе в собі велику низку ризиків і практично завжди характеризується невизначеністю. Особливо це відчутно в кризові періоди. Вибіркова державна підтримка фірм, банкрутство великої кількості підприємств в умовах значного податкового навантаження малих і середніх підприємств, корупційні схеми надання дозвільних документів на відкриття бізнесу – всі ці явища збільшують негативний зовнішній тиск на фірми і гальмує економічний розвиток країни. В будь-який час унаслідок непередбачуваних збуджень з боку держави, ринку та інших суб'єктів холдинг може втратити стійкість, що призведе до зміни загальноекономічних процесів і, у свою чергу, вплине на інших учасників. У кінцевому підсумку відбудеться втрата стійкості країни.

У цих умовах холдинг являє собою унікальну складну ієрархічну організацію, учасники якої мають індивідуальні уявлення про духовні та матеріальні цінності. Людина як елемент системи індивідуально сприймає зовнішнє середовище і холдинг зокрема, а також себе, як частини системи. Поведінка людини як учасника, що приймає управлінські рішення в холдингу, може суттєво впливати на стан холдингу як системи. Тому доцільною є розробка дієвого механізму забезпечення економічної стійкості функціонування холдингу задля формування високого потенціалу його еволюційного розвитку.

Протягом усього періоду функціонування холдингу відбувається постійний перехід від одного стану до іншого. Така зміна стану холдингу, як системи відображає особливості функціонування її в часі [11]. Ціллю системи є бажаний стан її виходу, що може бути виражено сукупністю значень функції системи. Враховуючи це, сукупність точок у просторі, в яких підприємство досягає стану динамічної рівноваги, можна розглядати як лінію бажаної

поведінки системи, коли узгоджуються потреби та ресурси холдингу. Тому стійкість функціонування холдингу являтиме собою стійкість щодо досягнення встановлених цілей у конкретний період часу. Перехід системи від однієї траєкторії функціонування до іншої являє собою зміну динамічної рівноваги та встановлення її на іншому рівні, що відображає перехід до нового ступеня розвитку системи. Кожна система для забезпечення її ефективного функціонування в перспективі має не тільки кількісно змінюватись, а перш за все розвиватись. З позицій теорії систем і концепції самоорганізації розвиток системи-холдингу передбачає суттєві якісні зміни її структури, зв'язків і режиму функціонування. У процесі розвитку може змінюватись не лише структура та механізм функціонування холдингу, а й види діяльності [29]. Така реакція холдингу є проявом його динамічної стійкості, яка досягається за умови наявності резервів відповідних ресурсів і потенціалу. Тому задля забезпечення динамічної стійкості холдингу важливо обґрунтувати обсяг необхідних обсягів ресурсів як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі.

Запропонований підхід до визначення терміна «стійкість соціально-економічної системи» дозволяє значно розширити можливості дослідження фірми як системи. При цьому, на відміну від існуючих визначень, стійкість соціально-економічної системи розглядається не тільки як її стабільність при заданих параметрах і обмеженнях, а й еволюція розвитку за умови збереження її основних параметрів у діапазоні стабільності. Фактично такий діапазон стабільності є дисперсією математичного очікування середньої величини спіралі розвитку цільової функції (тренду основних параметрів системи-фірми). Наявність такого «коридору стабільності» є необхідною умовою для стійкого існування соціально-економічної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд В. И. Теория катастроф / Арнольд В. И. – К. : Едиториал УРСС, 2004. – 128 с.
2. Артюхов В. В. Общая теория систем: Самоорганизация, устойчивость, разнообразие, кризисы / Артюхов В. В. – Изд. 3-е. – М. : Кн. дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 224 с.
3. Барбашин Е. А. Введение в теорию устойчивости / Барбашин Е. А. – М. : Наука, 1967. – 223 с.
4. Берталанфи К. Общая теория систем – обзор проблем и результатов / Берталанфи К. // Системные исследования: Ежегодник. – М. : Наука, 1969. – С. 30–54.
5. Василенко В. А. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография / Василенко В. А. – К. : Центр учебной л-ры, 2005. – 648 с.
6. Воин А. Концепция устойчивого развития [Электронный ресурс] / Воин А. – Режим доступа: <http://www.proza.ru/2008/04/25/136>. – Назва з екрана.
7. Гурков И. Б. Факторы формирования и механизмы реализации стратегических целей российских компаний [Электронный ресурс] / Гурков И. Б. // Доклад на секции экономики Отделения общественных наук РАН 13.03.2008. – М., 2008. Режим доступа: http://www.gurkov.ru/alldoc/ran13_03_08.pdf. – Назва з екрана.
8. Даниш А. Г. Устойчивость и конкурентоспособность: информационный подход / Даниш А. Г. // Устойчивое развитие и целостность экономических систем: материалы IV Всерос. интернет-конф. по проблемам экономифизики и эволюционной экономики, 21–30 нояб. 2005 г. – Екатеринбург : МИАБ, Изд-во Урал. ун-та, 2006. – С. 91–95.
9. Джозеф Д. Устойчивость движения жидкости / Джозеф Д. – М. : Мир, 1981. – 638 с.
10. Дорошенко Ю. А. Теоретические и методологические основы анализа интегрированных экономических систем : монография / Ю. А. Дорошенко, А. А. Самотаев. – Челябинск : ЧГАА, 2011. – 275 с.
11. Ерохина Е. А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход / Ерохина Е. А. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1999. – 160 с.
12. Йосс Ж. Элементарная теория устойчивости и бифуркаций : [пер. с англ.] / Йосс Ж., Джозеф Д. – М. : Мир, 1983. – 301 с.
13. Колодизев О. М. Дослідження сутності та змісту економічної стійкості підприємства / Колодизев О. М., Нужний К. М. // Коммунальное хозяйство городов. – 2007. – № 78. – С. 238–243.

14. Ляпунов А. М. Собрание сочинений : в 5 т. / Ляпунов А. М. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – Т. 1. – 446 с.
15. Малкин И. Г. Теория устойчивости движения / Малкин И. Г. – М. : Наука, 1966. – 531 с.
16. Месарович М. Общая теория систем: математические основы / Месарович М., Такаха-ра Я. ; под ред. С. В. Емельянова. – М. : Мир, 1978. – 312 с.
17. Михалев О. В. Экономическая устойчивость хозяйственных систем: методология и практика научных исследований и прикладного анализа / Михалев О. В. – С.Пб. : Изд-во Санкт-Петербург. акад. упр. и экономики, 2010. – 200 с.
18. Моисеев Н. Д. Очерки развития теории устойчивости / Н. Д. Моисеев. – М. ; Л. : Техтеориздат, 1949. – 663 с.
19. Моисеев Н. Н. Биота как регулятор и проблема sustainability / Моисеев Н. Н. // Вычислительная математика и математическая физика. – 1994. – № 34:4. – С. 533–544.
20. Моришима М. Равновесие, устойчивость, рост (многоотраслевой анализ) / Моришима М. – М. : Наука, 1972. – 280 с.
21. Самосудов М. В. Механизмы управления системной устойчивостью компании / Самосудов М. В. // Современная конкуренция. – 2008. – № 4. – С. 2–18.
22. Самосудов М. В. Основы корпоративной динамики / Самосудов М. В. – Химки : Ин-т междунар. экон. отношений, 2007. – 248 с.
23. Сетров М. И. Общие принципы организации систем и их методологическое значение / Сетров М. И. – М. : Наука, 1971. – 120 с.
24. Справочник по радиоэлектронике : в 3 т. / под общ. ред. А. А. Куликовского. – М. : Энергия, 1970. – Т. 3. – 816 с.
25. Орлов А. И. Устойчивость в социально-экономических моделях / Орлов А. И. – М. : Наука, 1979. – 296 с.
26. Острейковский В. А. Анализ устойчивости и управляемости динамических систем методами теории катастроф / Острейковский В. А. – М. : Высш. шк., 2005. – 326 с.
27. Прангишвили И. В. Системный подход и общесистемные закономерности. Серия «Системы и проблемы управления» / Прангишвили И. В. – М. : СИНТЕГ, 2000. – 528 с.
28. Урманцев Ю. А. Эволюционика или общая теория развития систем природы, общества и мышления / Урманцев Ю. А. – Пушкино : ОНТИ НЦБИ АН СССР, 1988. – 79 с.
29. Фещур Р. В. Економічна стійкість підприємства – становлення понятійного базису / Фещур Р. В., Баранівська Х. С. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>. – Назва з екрана.
30. Шандова Н. В. Оцінка загальної стійкості розвитку промислового підприємства / Шандова Н. В. // Економічний простір : зб. наук. пр. – № 21. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2009. – С. 276–292.

М. Г. Лазарева, кандидат экономических наук (ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет»). **Формирование устойчивости холдинга как социально-экономической системы.**

Аннотация. Проведен анализ современных подходов к определению понятия устойчивости организованных систем. Предложено понятие устойчивости экономических систем на базе общей теории систем и современных концепций экономического равновесия. Обоснованы теоретические основы формирования динамической устойчивости холдинга, как социально-экономической системы.

Ключевые слова: устойчивость, социально-экономическая система, холдинг, равновесное состояние, область стабильности.

M. G. Lazareva, Cand. Econ. Sci., associate professor (Donetsk National Technical University). **Creation of holding company' stability as a socio-economic system.**

Summary. It was done the analysis of modern approaches to definition the concept «stability» of organized systems. It is suggested the definition of stability of economic systems on the base of General System Theory and modern concepts of economical equilibrium. It was justified theoretical base of formation the dynamic stability of holding as a socio-economic system.

Keywords: stability, socio-economical system, holding, equilibrium, space of stability.